

O OBLIKOVANJU STROKOVNEGA IZRAZJA IN JEZIKA V KMETIJSKEM TISKU

Prispevek se ob splošnem orisu značilnosti razvoja strokovnega izrazja oziroma strokovnega jezika kmetijskih strok osredinja na tipologijo prikaza čebelarke in sadjarske terminologije v prvih tovrstnih priročnikih konec 18. in v začetku 19. stoletja. Ugotavlja, da terminološko besedje navedenih strok izvira iz skupnega praslovanskega besednega fonda, ki je zagotovil tudi prihodnjim terminološkim novotvorbam dokaj izvirne besedotvoren terminološki razvoj – druge stroke niso imele tako naravne jezikovne podlage. Zanje je v starejših obdobjih slovenskega (knjižnega) jezika v večji meri značilna adaptacija iz tujih jezikov prevzetih terminov (obredna, uradovalna, obrtniška terminologija).

The paper concentrates, through a general sketch of the features of the development of agrarian terminology and technical language, on a typological analysis of beekeeping and fruit growing terminology in the first trade handbooks from the end of the 18th and beginning of the 19th cc. It is found that the terminology of these professions originates in Common Slavic, which permitted a relatively original development of word formation for future terminological coinages. Other occupations did not have such a natural linguistic background: in older periods of the Slovene (literary) language these were largely characterized by adaptations of terms taken from foreign languages (ritual, administrative, craft terminology).

Ob jubilejni publikaciji F. Adamiča, 200 let kmetijskega tiska na Slovenskem (Ljubljana: Slovenska matica, 1992), ki nam razkriva nepretrgan razvoj kmetijskih strok na naših tleh tudi glede jezikovnih zvrsti, ostaja jezikoslovec slovenist v zadregi. Pri dosedanjem obsegu tovrstnih raziskav še ne more ustrezno ovrednotiti celotnega deleža teh strok k uravnoteženemu zvrstnemu razvoju slovenskega knjižnega jezika od konca 18. stoletja do naše sodobnosti. Gre za zajetje in označitev izrazja glede na tvorbeno postopke, pa tudi za določeno rabo skladišnega inventarja slovenskega jezika, ki je v tej jezikovni zvrsti (poljudnostrokovni, strokovni jezik) izstopajoča.¹

Ne glede na »celine«, ki jih je na tem področju treba »prekopati«, je vendarle mogoče reči, da se je prav v območju kmetijstva kot dejavnosti, kasneje znanstvene stroke, ustrezno območno izrazje uspešno oblikovalo že v zgodnji zgodovini slovenskega jezika. Delno oz. prvenstveno z izrabo občega besedja, delno tvorjeno, ali občasno tudi po tujem vzoru poslovenjeno, ali tudi le opisano ob strokovnih izvornikih v latinščini, tudi nemščini (v tem pogledu so zlasti zanimivi rokopisi zdravilskih bukev z izrazjem rastlin, sadežev, živil in seveda bolezni).² Značilnost strokovnega skladišnega izražanja, v 16. stoletju še poljudnostrokovnega, v 19. stoletju

¹Spominsko svečanost z razstavo tiska kmetijskih strok je priredila Slovenska matica (oktober 1992); za to priložnost je bil pripravljen pričujoči raziskovalni osnutek.

²V večji meri so ohranjeni od 18. stoletja dalje. J. KOTNIK v prispevku *Iz ljudske medicine, Narodopisje Slovencev II* (Ljubljana, 1952) navaja 14 ljudskomedicinskih rokopisov, prevedenih v slovenščino v letih 1720–1886. Vestno je tovrstno gradivo sistematično zbiral veterinar dr. Milan Dolenc, dober poznavalec ljudske medicine: *Katalog zeliščnih, zdravilskih, rokopisnih ljudskih medicinskih bukev, razstavljenih na razstavi v NUK-u* (Ljubljana, 2.–19. april 1976) navaja prek 120 enot. Take zapise v slovenščini so pač narekovale potrebe. V njih se je začelo oblikovati strokovno izrazje.

terminološko prečiščevalnega strokovnega, predvsem v 20. stoletju že razvitega znanstveno-strokovnega izražanja je, da predmet obravnave natančno definira, ga opisuje, razlaga, opozarja bralca na njegovo koristnost, namembnost ter ga uvaja v uporabnost dane tvarine. Tovrstno sporočanje tako na poseben način izkorišča v jeziku razpoložljivo (tudi nerazpoložljivo) besedišče, ki mora predmet obravnave enoumno (terminološko) poimenovati, vednost o njem pa uporabniku ubesediti v skladijskih vzorcih, ki bralcu omogočajo prepoznavanje in osvajanje stvarnih dejstev, njihovega poteka, učinkovanja. Pri strokovnem izražanju na skladijski ravnini odpade vsa okrasnost, skladijska figurativnost, tako značilna za umetnostno zvrst knjižnega jezika. Besedni red je logičen, slovničen, priredna in podredna stavčna razmerja se podrejajo stvarnemu, gospodarnemu načinu mišljenja, upoštevajoč induktivne in deduktivne sklepalne postopke. Vsebina besedila izhaja iz predmeta obravnave, sistematična razvrščenost snovi (hierarhično načelo obdelave) je običajno razvidna že iz kazala.

Seveda je tak izčiščen način strokovnega sporočanja lahko le rezultat dolgotrajnega razvoja; idealno stanje pravzaprav nikoli, tudi pri sodobnem razvoju slovenske znanosti oz. znanstvenih strok ni doseženo. Vsi poznamo napore ustvarjalcev področnih izrazij ob izdelavi vrste slovarjev izrazja, če se omejim samo na to plat strokovnega izražanja. Gre pravzaprav za nepojmljivo količino izrazov v vseh strokah. Novi medicinski slovar bo npr. obsegal 70 000 gesel. V starejšem obdobju slovenskega knjižnega jezika, zlasti v prvi polovici 19. stoletja, so poljudno-strokovna besedila še dokaj prepletena s prvimi »ljudskega« in umetnostnega jezika (npr. prispevki v sicer izjemno zaslužnih Bleiweisovih Novicah in drugod), ki se kaže v pokrajinski terminološki sopomenskosti, tudi metaforičnih opisih na skladijski ravnini. Nič čudnega. Jezikovne zvrsti v tako imenovanem »novoslovenskem« knjižnem jeziku so se šele ustaljevale.³

S teh treh vidikov (vsebinske sistematike, ustreznosti terminološkega poimenovanja, skladijsko ubesedovalne ustreznosti in tipike) je treba raziskati in opredeliti vse strokovnojezikovne zvrsti v soočanju z umetnostno in splošno pogovorno zvrstjo jezika. V takem soočanju bi bil jasno viden tudi celoten delež kmetijskih strok pri oblikovanju slovenskega knjižnega jezika.

Ob tej priložnosti nakazujemo šele prvo njegovo raziskovalno zasnovo, prepoznavamo njegovo osnovno predmetno besedišče. Osnovno, v občem jeziku znano kmetijsko izrazje je izpričano že v knjižnem jeziku 16. stoletja. Že kar v prvem poglavju Biblije – O stvarjenju sveta⁴ – se seznanjamo z zanimivo živalsko in rastlinsko poimenovalno nomenklaturu, tudi z njenimi pomanjkljivostmi. Naravoslovci in

³Ob 100-letnici smrti F. Miklošiča je bil posebej poudarjen njegov in Cigaletov delež pri ustvarjanju slovenskega pravnega in uradnega izrazja: prim. S. HAFNER, *Fran Miklošič v življenju in delu, Miklošičev zbornik* (Maribor: Kulturni Forum in SDS, 1991), str. 21; M. OROŽEN, *Uradovalno in pravno izrazje v Miklošičevem prevodu »Občedržavlanskega zakonika«*, *Zbornik SDS 2: Zborovanje slavistov ob 100-letnici smrti Frana Miklošiča*, Maribor–Ljutomer, 1991 (Ljubljana, 1992), 37–58. O prizadevanjih za izoblikovanje strokovnega izrazja drugih strok (humanistike, naravoslovja) prim. M. OROŽEN, *Jezik učnih knjig v 19. stoletju*, *SSJLK* 15 (1979), 121–153.

⁴J. DALMATIN, *PERVE MOSESOVE BVQVE, GENESIS IMENOVANE, Biblija* (1584).

strokovnjaki za kmetijstvo, ki v primeri z drugimi strokami (tehničnimi pa tudi humanističnimi) v sodobnih strokovnih besedilih rabijo bogato, izvirno slovensko izrazje, bodo to še posebej dobro občutili:

Rodi zemla travo inu zele, kateru se zaseva, inu rodovita drivesa, de slejdnje sad nese po svoji žlahti /.../ Gani se voda z gibleočimi inu živimi zvirinami, inu pticami, de nad zemlo, pod trdnostjo tiga neba lejtajo. Inu Bug je sturil velike baléne /ob robu pripomba: kite, ribe/ inu vse žlaht zvirine /.../ Pernes zemla naprej žive zvirine, vsake po svoji žlahti: zvirine, červe /plazilce/ inu zvirine na zemli vsake po svoji žlahti. Inu taku je bilu...

Pogrešamo še vrsto izrazov: *žival, plazilec, divjad, divjačina*. Zakaj? Jih še ni bilo? Se jih Dalmatin ni spomnil? Ga je pri izbiri poimenovanj zavirala Lutrova nemška predloga? Vse to kaže upoštevati. In tako dalje od poglavja do poglavja:

Inu Gospud Bug je zasadil en vert v Edeni, pruti sončnimu izhodu /.../ Inu drivu tiga lebna v sredi verta, inu drivu znanja dobriga inu hudiga /.../ Inu božja zapuvid je Adamu v paradiži dana. Eva utrga prvi sad /kasneje zasilno poimenovan jabolko, najbrž po predstavah in upodobitvah prvih ilustratorjev/. In ko sta Eva in Adam spoznala, de sta naga, sta figovu listje vkup pledla, inu sta si okrilje /ob robu: šurce/ sturila. In zemljo je Bog preklel: *Terje inu osat ti bo rodila inu boš zele na puli jédil*, je napovedano Adamu. Kajn je daroval ofer Gospudu od sadu zemle /poljskh pridelkov/, Abel od pervorojenčičev svoje črede /kot pastir živinorejec/. Noetu je golob ob vesoljnem potopu prinesel v barko v svojih ustih /v kljunu/ en oliski list. In ko so vode otekle, je Noe zemlo delal /obdeloval/ inu vinograde zasajal. Pa tudi upijanil se je prvi, ker še ni poznal moči sadu trte – vina.

Zanimivo, da že pri Dalmatinu zasledimo posamezne pokrajinske različice določenih področnih izrazov (npr. *med – sterđ; trgategv – branje – bratva – mendiba – bandima*; v *borštu – gaju; deželnik – šareker – guglavec* »Rohrdamel«; *šoja – divji petelin; turin inu loš – divji vol inu Elend; Lujn, mišnek – piščenic; štrausove ali štokline peruti; ravne – pule; vinika – divja vinska tarta*, itd.), o čemer velja razmisliti in poiskati narečna področja njihovega še morebitnega obstoja.

Dalmatin je bil v hujši zadregi, ko je v besedilu naletel na evropskemu svetu neznane, zato eksotične rastline in živali. V takih primerih ni iskal domačih ustreznikov, ni tvoril novih besed, pač pa je poimenovanja kar glasovno-oblikovno prilagodil, npr. *palma, cedra, sitim les, margranove jabelka, dudaim* (neke vrste lilija), *izop, mambra; kamela, baleni* (Wahlfisch), *lev, kerubim* itd. Ob takih primerih kaže, da Dalmatin za neprepoznaven designat ni iskal približno ustreznih domače besede, ni ga poskušal poimenovati opisno, kar je tako značilno za Trubarja, npr. *kar lazi oli se gible na zemli – 'plazilci'*, Katekizem 1550.

To pa so pravzaprav že osnovna načela, po katerih se je tudi kasneje razvijalo izrazje kmetijskih in drugih strok. Že v 18. stoletju pri Pohlínu⁵ zasledimo rešitve, ki so kasneje prevladale v naravoslovju, na področju zdravstva in kemije. Ob znanem domačem imenu ali tudi njegovih različicah je v oklepaj postavljen latinski in nemški ustreznik, da je tako vsakršna zmota ali tudi dvoumnost izključena. V tem pogledu so posebej zanimiva Pohlínova poglavja o strupenih rastlinah.⁶ Preseneti pa nas mimo-

⁵Mišljeno je njegovo »enciklopedično« delo *Kmetam za potrebo inu pomoč* (Dunaj, 1789). Za svoj čas nepogrešljiv priročnik nasvetov za kmečka dela, za nego bolnika, čistočo v kuhinji, kuho, peko kruha itd. Glede na te vsebine je razkrilo pravo bogastvo predmetnega izrazja (to se sedaj sistematično raziskuje).

⁶Glej npr. poglavja: Od sočive, inu koku se more hraniti (75–78), Od strupenih korenin (79–83), Od strupenih zelš, katire po verteh rastejo (83–85), Od strupenih jagod, inu češn (85–87), Od strupenega semenja (87–90).

grede s tvorjenko *krožiči* za tuja poimenovanja kot *Solanum tuberosum*, Erdapfel, Kartoffel, Erdbiren, Grundbiren, *turška repa*. Tudi *drobnak* že pozna, zato *šnitleh* postavi v oklepaj! V poglavjih Od strupenih zelš, jagod, češn, od sočive, od strupenega semenja zasledimo kar precej rastlinskih imen: *zobnijak*, *zobnik* (*Hyosciamus niger*; *schwarzes Bilsenkraut*, *Bilsensamm*, *Dollkraut*, *Scharfkraut*, *Zigeunerkraut*, *Rindswurzel*, *Saubohnen*, *Teufelsaugen*), *leneš*, *smerdlivc*; *preobjeda*, *vovčje jagode*, *kristavec*, *dovji ženof*, itd. Pri vseh je v oklepaju latinski izraz in več nemških poimenovanj. Pohlinova terminološka bera, vključno z njegovimi poskusnimi tvorjenkami, npr. *drevnekar* za sadjar, pozna pa tudi *gortnarja* in *vertnarja*, je tako bogata, da je vredna sistematičnega raziskovanja. Doslej smo vedeli le za njegove poskuse slovenjenja slovničnega izrazja (npr. Tu malu *besediše* treh jezikov, 1781).

Kako se je poimenovalno izrazje kmetijskih strok tvorilo, razvijalo ob načrtnem delu za napredek kmetijstva in domače obrti, trgovine, zdravilstva, kako se je oblikoval skladišni način sporočanja v teh panogah, nam ob koncu 18. stoletja kažejo prva strokovna besedila v slovenščini, ko se v času razsvetljenske gospodarske politike Marije Terezije in Jožefa II. pojavijo možnosti za tovrstne natisne.⁷ Osnovno izrazje s področja kmetijstva (živalskega, rastlinskega sveta) po svoji izvorni bogatosti presega izrazje drugih jezikovnih zvrsti (npr. obredno, uradnovalno, kjer še prevladujejo sposojenke germanskega izvora: *gnada*, *žegen*, *far*, *fajmošter*, *joger*, kir je za nas *gajžlan bil*; *vahtar*, *rat*, *rotuš*, *purgermajster*, *firšt*, itd.).⁸ Tako si v teh pogledih stojijo nasproti: vas – mesto; izvorno slovensko prebivalstvo – priseljenci, domači večjezični izobraženci; gospodarska podlaga – kulturna nadstavba.

Tako ugodno stanje na področju kmetijskega izrazja ne preseneča, saj je osnovni obseg izrazja za posamezne kmetijske dejavnosti (poljedelstvo, živinoreja, čebelarstvo, lov, ribištvo, itd.) dediščina praslovanskega besedja. V zanimivem delu češkega jezikoslovca F. Kopečnega *Zakladní všeslovanska slovni zásoba* (Praga, 1981) je približno 2000 *besed*, ki obstajajo seveda glasovno in besedotvorno preobražene, še v vseh sodobnih slovanskih jezikih. Potrjujejo, da so Slovani na svojih prvotnih tleh v Zakarpatju na tedanji stopnji civilizacije poljedelci, ribiči in lovci ter večji tudi osnovnih domačih obrti (kovaštvo, tkalstvo), kar nam pričajo naslednje plasti besedja: *polje*, *log*, *loka*, *pašnik*, *paša*, *trava*, *seno*; *krava*, *tele*, *vol*, *ovca*, *konj*, *koza*, *pes*, *jagnje*, *žrebe*; *volk*, *medved*, *lisica*, *zajec*; *ptica*, *golob*, *vrana*, *lastovica*; *žito*, *pšenica*, *ječmen*, *oves*, *proso*, *lan*; *jabolko*, *hruška*, *drevo*, *dob*, *breza*; *čebela*, *muha*, *med*, *strd*; *tkalec*, *kovač*, *platno*, *preja*, *koža*; *železo*, *srebro*, *zlato* itd.⁹

⁷Med temi že omenjeno Pohlinovo delo, nadalje WALŠTAJNOVE *Bukve od bolezni goveje živine* (1792), JANŠEVO *Čebelarstvo* v prevodu P. Pavla Glavarja (ostalo v rokopisu) in J. Goličnika (Celje, 1792), VODNIKOVA *Velika Pratika 1795–97*, patenti s področja zdravilstva in peke kruha.

⁸Glej o tem M. OROŽEN, *Uradnovalna slovenščina v drugi polovici 18. stoletja, Obdobje razsvetljenstva v SJLK* (Ljubljana, 1979; Obdobja, 1), 155–182; ista, *Liturgična terminologija v zgodovinskem razvoju osrednjega in vzhodnoslovenskega knjižnega jezika, Die Slawischen Sprachen 9* (Salzburg, 1985), 49–62.

⁹Zanimive rezultate glede razprostranjenosti skupnega praslovanskega besedišča v sodobnem prostoru Slovanov naj bi prispeval Slovanski lingvistični atlas (OLA). Doslej je izšel prvi leksikalni zvezek *Životnyj mir* (Moskva, 1988). Obravnava 48 besed. Poteki izoleks nam pomagajo razumeti sorodstvene stopnje med posameznimi jeziki, pa tudi smeri naselitvenih tokov.

Ustavimo se ob nekaterih besedah. Presenečajo nas nekateri izrazi, ki so zemlje-pisno »zgovorno« razporejeni. Med takimi je npr. *strd* v pomenu *med*. Gorenjski in koroški narečni prostor poznata *strd*. Ista beseda je izpričana tudi na starih čeških tleh, medtem ko beseda *med* živi na tleh drugih slovenskih narečnih skupin in na tleh nekdanje kneževine Morave.¹⁰ To ni zgolj slučaj, ampak primer, ki kaže, da bi potek izoleks prvotnega skupnega slovankega besedišča, lahko marsikaj prispeval k pojasnitvi naselitvenih tokov slovenskega jezikovnega prostora. Zanimiva je tudi beseda *medved*, že praslovanski tabu za žival, ki so se je bali. 'Tisti, ki med je' je izrinil iz rabe staro ide. besedo *ursus*, ostala pa je oblika za ž. spol v krstnem imenu *Urška* (Ursula) – *medvedje močna*.¹¹

Po razselitvi so se v novih življenjskih okoliščinah vsaj predniki Slovencev v stiku s prvotnimi prebivalci (romaniziranimi Kelti, delno Iliri v 6. do 7. stoletju), kasneje v stiku z romanskimi in germanskimi sosedi seznanili z v pradomovini neznanimi rastlinami in živalmi. Prevzeli so jih s poimenovanji vred. Spomnimo na nekatere: *figa*, *breskev*, *bukev*, *čebula*; *modras*,¹² *puran* itd.

»Nove«, že zdavnaj udomačene vrtnine in prekomorske dišave, začimbe, najdemo v obilni meri zapisane že pri Pohlínu, predvsem pa so opazne v Vodnikovih Kuharskih bukvah (1819). Vodniku so že znani *krompir* (Pohlínovi *krožiči* se niso uveljavili), *koleraba*, *špargelni*, *fižol*, *ohrov*, *špinača*, *laški brokoli*, *peteršil*, *žafan*, *škaplet*, *žalbel*, *nagelžbice*, *majaron*, *lorbar*, *rožmarin*. Pa tudi *štokš* (Stockfisch – polenovka), *mišelni* (školjke), *sardele* itd. Vsa ta imena so prevzeta; večinoma tudi v sodobnih kuharskih knjigah zanje ni poskusov slovenjenja.

Taka poimenovanja so prinašali trgovci; ko so prodajali, o slovenskih poimenovanjih (iz praktičnih razlogov) niso razmišljali. Redki so primeri slovenskega poimenovanja, npr. *karfijola* – *cvetača*, v novejšem času *grapefruit* – *grenivka*, ki pa se vse bolj uveljavljajo.¹³ Ob koncu 18. stoletja je tradicionalni kranjski knjižni jezik že

¹⁰Gradivo o tem glej v prispevku M. OROŽEN, Narečni kontaktni sinonimi v Dalmatinovem prevodu Biblije, *Zbornik razprav iz slovanskega jezikoslovja: Tinetu Logarju ob sedemdesetletnici* (Ljubljana: SAZU, 1989), 213–231.

¹¹Etimološke razlage se spominjam s predavanj indoevropeista prof. K. Oštirja. Enako razlago navaja tudi A. BREZNIK v prispevku Kaj krstna imena pomenijo, *Koledar goriške Mohorjeve družbe* (Gorica, 1925), str. 30.

¹²Ze Trubar navaja v prevodu Matejevega Evangelija zvezo *madraska žlahta* (gadja zalega – sodoben prevod). Pokojni dr. J. Rigler je bil mnenja, da je beseda zagonetna, ker akanje (*modrás* → *madrás*) v 16. stoletju še ni bilo možno. Sklepala sem, da gre za izposojenko. In res. Furlanski slovar *Il nuovo Pirona, Vocabolario Friulano* (Videm, 1977) na str. 546 prinaša geslo: *Madrac* sm. t. zool = *Biscia, serpe, designazione generica di tutti i rettili ofidiani, e spec. dei serpenti d'acqua*. O izgubi izvirnih besed in prevzemu sosednjih (na raznih področjih civilizacije) zlasti v starejši dobi glej A. BREZNIK, Kako besede izgubljam, *Slovenščev koledar* 1943, 69–70.

¹³Prizadevanja za ustrezno področno izrazje v slovenščini – in za strokovni jezik – lepo odraža npr. revija za vrtničarje *Moj mali svet*. Med drugim navaja za vrsto kaktusa s podolgovatimi, hrapavimi, špičastimi listi slovensko ime *taščin jezik* (sansiverija). Duhovit primer meta-foričnega poimenovanja v naši sodobnosti. Le kdo je bil tako gorak svoji tašči, da jo je tako ovekovečil!

razvit kot polivalentni sestav sporočanja. Ob obrednem, nabožnem, umetnostno-zvrstno zasnovanem slovstvu (molitveni obrazci, cerkvena pesem, pridiga, besedila kateheze vključno z biblijo), ob manj izdelani uradovni zvrsti jezika večinoma s prevzetim izrazjem in slabo razumljivo skladijsko podobo (posledica dobesednega prevajanja), se nam razkrijejo, po svojih odlikah upovedovanja pravzaprav zablestijo, prva načrtno prevedena, izrazijsko dokaj »novo« izoblikovana strokovna besedila s področja poljedelstva, živinoreje, čebelarstva, sadjarstva, živinozdravilstva, zdravilstva in kulinarike.¹⁴ Prepoznavamo jih po predmetni vsebini z bolj ali manj že ustaljenim, že izoblikovanim, pa tudi na novo nastajajočim izrazjem, ki obravnavani designat poimenuje (samostalnik), kaže na njegove lastnosti (pridevnik) in njegovo »delovanje« (glagol). Npr. *Zgodnje jabolko* dozori o šent Jakobu; *mladika požene*; *cvet se odpre*; *matica leže*; *zleže jajčka*. Tako iz razpoložljivega besedilnega gradiva prepoznavamo zanimivo tipologijo predmetnega besedja: enobesedne termine iz občega besednega fonda (cvet, sad, drevo, med, strd itd.), vrsto mlajših izpeljank (*belica* – bela hruška; *ječmenka* – dozoreva v istem času kot ječmen; *mladika/mladica* – mlada veja), skladnih s pravili slovenske tvorbe, pa tudi vrsto *zloženih terminov* in *opisov*. Med temi so zanimive predvsem stalne *imenske* in *glagolske zveze* (tudi kot podstave možnih tvorjenk: *postranske korenine* → *postranice*, *trotovska matica* → *trotovka*): *peskast rod grunt*, *jilasta perst*; *drevo rodi*, *berst poganja*, *mrz mori*, *marelica pozebe*, *drevesce se vkoreni* itd. Kar dovolj pa je tudi opisov, načinovnih prislovnih zvez: *pevcanje v ciep*, *pevcanje v preriez*, celo zloženk: *sadjereja*, *vinoreja*, *sadonosnik* itd. Besedila izstopajo tudi po definicijskem, stvarnem, logičnem opisu, ki določa izbor nekaterih tipičnih skladijskih vzorcev. Nakazuje dvogovor med učiteljem in učencem oz. bralcem (npr. priljubljeno velelniško in nedoločniško izražanje: *Vzemi brinjevega grmovja in razsekaj ga kakor steljo za gnoj. Ktere drevesa gre cepiti?* (F. Pirc, *Krajnski Vertnar* 1845, str. 9, 16). Vprašanju sledi natančna, obširna razlaga.

V normativnem pogledu v ožjem smislu (mišljen je glasovno-oblikovni sestav) se jezik teh strok od umetnostne zvrsti jezika bistveno ne razlikuje. Zvrstno ga opredeljujeta besedišče in skladijska ravnina.

Ustavimo se na kratko ob delu, ki ga zaznamuje jubilej, 200-letnica izida. Gre za Janševo Čebelarstvo oz. Popolnoma podvučenje za vse čebelarje v prevodu J. Goličnika (Celje, 1792) – na mnogo prošnjo iz nemškega na krajnsku prestavleno. Že sam Razdelek teh Bukvic (Kazalo) nam predoča bistvene izrazijske značilnosti ene izmed prastarih panog kmetijstva, čebelarstva. Ni naključje, da je prav to besedilo prvo zagledalo beli dan. Šlo je tedaj za donosno gospodarsko vejo, ki je dajala med kot sladilo, medico kot pijačo,¹⁵ vosek kot surovino za izdelavo sveč, potrebnih za

¹⁴Mišljena so že navedena dela v op. št. 7, dodati pa moramo še VODNIKOVE *Kuharske bukve* (1819) in *Babištvo ali porodničarski vuk za babice* (1818), če omenim samo dela, ki so bila okvirno upoštevana.

¹⁵Že VALVASOR poroča v poglavju XXXVII Vsakovrstna golazen in gomazen (83–84), kako na Kranjskem čebelarijo, kako čebele obogate marsikaterega poštenega gospodarja ... Med so izvažali celo v Solnograd, vosek in med pa v Italijo in Benetke. Posebej hvali kmečko, kranjsko medico, ki je boljša od nemške, slaščičarjeve. Natančno popisuje njeno izdelavo. — *Slava Vojvodine Kranjske*, ur. M. Rupel, B. Gerlanc (Ljubljana: MK, 1977).

razsvetljava. Šlo je za dva donosna trgovska proizvoda. O splošni popularnosti te stroke je ostalo dovolj sledi tudi v jeziku. Kako zgovorna je metaforika v pogovornih reklih (Pridna kot čebelca, len ko trot!), pa tudi v umetnostni jezikovni zvrsti in poimenovanjih publikacij in ustanov. Že M. Pohlin je npr. svoje abecedno urejeno Krajnsku Besedišče¹⁶ primerjal z *ulnakom*, ki ma 25 *pajnov*, prvi slovenski pesniški almanah je Krajnska Čbelica (in njeni roji štirje), prve znanstvene ustanove pri Slovanih nosijo še zdaj ime *matica* (kamor nosijo med delovne pridne čebele!). Prav tako popularno je bilo v istem času tudi sadjarstvo oz. vrtnarstvo – tudi vir bogate metaforike v pridigah¹⁷, v pesništvu, o čemer priča tudi vrsta poimenovanj za književna dela: Berstje, Cvetje iz domačih in tujih logov, Mladika itd. Celo Baragova knjiga o duhovnih čednostih nosi naslov *Zlate jabelka* (1844), kar pomeni, da so zvrstna strokovna besedila kmetijskih strok posredno v veliki meri učinkovala tudi na leposlovno zvrst knjižnega jezika. Vsa razsvetljenska in romantična poezija izraža svoja razpoloženja in čustva z metaforiko, zasidrano v prirodnem svetu. Spomnimo se npr. pozabljenega Koseskega:

In deklice naše so limbarja cvet,
So tenke ko jelke, njih usta so med.¹⁸

Kako je bil slovenski človek tesno povezan s svetom narave, nam priča vrsta še rabljenih rekel iz »ljudskega jezika«, npr. *Je zvita ko kača/lisica; Ima strupen jezik; Hodi ko jari polž; Je lačen/požrešen kot volk; Je neumen kot tele; Je tak kot hrast; Je zrela kot tepka; Ga je sam med; Sladko govori, sladko se smeje; Govori kot bi rožice sadil (pridiguje, zapeljuje); Kopriva ne pozebe, pa tudi ne trešči vanjo, Je šeu rakam živžgat (je umrl), navaja že Valvasor, itd.*

Če si torej v Goličnikovem prevodu ogledamo terminološko plast besedja, ugotovimo naslednje: Ob ustaljenih izrazih prevladujejo že nereducirane oblike (npr. *čebela, čebelnak, želo, matica*), kar je znak zavestnega odmika od narečne podobe besede; Ob delno poknjiženih (*vojsk, kapca, hišca, sterd, celca*) se pojavljajo novejši, knjižni, predvsem zloženi izrazi (npr. *čebelna natura, matični spol, letavna čebela, gmejn čebela, matična zaloga, diviška matica* → *divičenca, breja matica* → *plemenitenca, trodovska čebela* → *trodenca*). Ob prevzetih, glasovno prilagojenih (npr. *rusel* – rilček, *truga* – čebelni panj, *špiža* za čebela, *čebele se gmerajo* itd.) zasledimo kar lepo število starih, *metaforičnih poimenovanj* (npr. *turenc al zibu* ← *zibelka* – celica matice; *kralica* – matica, *hlačice* – nožice, s katerimi čebela nabira *rožni cvet* – cvetni prah itd.). Kot različica imenskih zvez se pojavlja kalkiran svojilni roditeljski, zlasti pogost v naslovih poglavij (*Od Pajnov teh čebel, Celce teh čebel*), zasledimo pa tudi vrsto stalnih, tipičnih glagolskih zvez (npr. *matica zvali, čebele nosijo sterd, delajo smolni vojsk* – propolis; *futrajo mlade, se vojskujejo čez sovražnike, troti plemenitijo matico; celce so zapredene, kapce zadelane* itd.).

¹⁶Glej izjemno duhovit uvod v njegov trojezični slovar *Tu malu besediše treh jezikov* (Ljubljana, 1781).

¹⁷Ta vrsta metaforike oživi zlasti v pridigah J. JAPLJA, prim. *Pridige za vse nedele skuzi lejtu* (Ljubljana, 1794). Npr.: *Je cel dan v oštariji tičal, inu kakòr drevù damu prišal, de kumaj na nogah stojí* (str. 79).

¹⁸J. V. KOSKESKI, *Vojaška, Razne dela pesniške in igrokazne*, (Ljubljana: Matica slovenska, 1970), str. 45.

■ Za predmet obravnave je značilna sistematična hierarhična razvrstitev vsebine z največjim možnim učinkom (naslov poglavja, definicija, jasen opis stvarine). Iz jezikovne posodobitve S. Mihelčiča, Pogovor o čebelnih rojih, ki ga je že pred Goličnikom v kranjski jezik prevedel Peter Pavel Glavar (1776)¹⁹, je razvidno, kakšne izrazijske (in skladske) preobrazbe sploh so v tem strokovnem jeziku nastale v 200-letnem razvoju.

■ Vendar to ni vse, kar lahko povemo o strokovnem jeziku čebelarjev na Slovenskem. Čebelarstvo je bilo že zdavnaj razvito v vseh deželah tedanje Avstrije – in kar nas pravzaprav ne preseneča, prav zanj je značilno zanimivo izvorno slovensko različno izrazje, ki ob ustaljeni »središnoslovenski«, kranjski podstavi v slovenski knjižni jezik ni prodrlo (ali le v manjši meri, npr. *čebeljak* – *uljak*). Nekaj podobnega kažejo tudi številni rokopisi zdravilskih bukev, celo sodobne knjige o zdravnih rastlinah, ki nas opozarjajo na staro, različno poimenovanje rastlin, sadnih vrst, tudi mrčesa in žuželk v slovenskem jezikovnem prostoru. Nujne so narečne raziskave področnih izrazij, vsaj po posameznih narečnih skupinah. Med temi panogami je tudi vinogradništvo...

Skopo ponazoritev čebelarstva je v Goličnikovem prevodu soočamo še z ustreznimi vsebinskimi mesti Danjkovega Čelarstva (Gradec, 1830, 2. izdaja 1835). Čas nastanka tega dela (že po Kopitarjevi slovnici, 1808) ne dopušča več besedotvornih in skladskih kalkov v slovenskem knjižnem jeziku. Tako so skladski vzorci v navedenem delu že oblikovani po govornih vzorcih, P. Danjko pa v ožje normativnem pogledu pa tudi v območju besedišča ostaja »trmast separatist«. Piše v jeziku, ki ga obvlada – v prleški različici vzhodnoslovenskega knjižnega jezika, ki je kasneje v dobrem desetletju za njim in Krempljem zamrla.²⁰

Že nosilni strokovni izrazi: *čelarstvo*, *čela*, *čelinjak*, *čelstvo*, *čelinstvo*, *čelji vosek* itd. (vsa besedna družina je razvita iz psl. oblike *bččela*) so zapisani tako, kot se glasijo sodobne narečne oblike panonskega narečnega prostora. Zasledimo kar lepo število glasovnih različic (npr. G. *vojsk* – D. *vosek*; G. *douja čebela* – D. *divja čela*), ki jih ne gre pojmovati kot različne izraze. Če pa ob soočanju naletimo na različne besede za isti designat, to pomeni, da Danjko pozna in obvlada izvorno slovensko panonsko različno izrazje, v etimološkem pogledu izvirnejše, sopomensko še bogatejše, kar je posledica delno drugačnega poimenovalnega izročila. Oglejmo si taka različna poimenovanja: Na prvo mesto uvrščamo Goličnikov, na drugo Danjkov izraz: *sorta* – *rod*, *truplo* – *život*, *obroček* – *okroč*, *rožiček* – *ralec*, *želo* – *vjedilo*, *celice* – *ležnice*, *dlake* – *kosminke*; *špiža* – *kerma*, *rusel* – *jezik*, *hlačice* – *lopačke*, *strup* – *jad*, *strupni mehur* – *jadni meh*, *troti* – *trubci*, *čelaki*, *čelni možaki*, *ležaki*, *celo odrodki*, *lakotniki*, *vodonositeli* (zelo ekspresivno zaznamovan sinonimni niz za čebeljega lenuha!); *breja matica* – *rodna matica* (in še *kralica*, *vajvodina*, *carica*); *gnida se zvali* – *červek se izkota*, *plemenenje matice* – *oplodovanje matice*, *rožni cvet* – *cvetni prah* itd.

Nakazana terminološka različnost nam prihaja v zavest še posebej ob narečnem in etnološkem zajetju besedja s področja čebelarstva, kar je utemeljeno v njegovi starini.

¹⁹Glej M. MECEJ, *Ob 200-letnici pisane besede o slovenskem čebelarstvu* (Ljubljana, 1976).

²⁰Glej M. OROŽEN, *Slovenski knjižni jezik in zaton pokrajinskih različic v prvi polovici 19. stoletja, Obdobje romantike v SJLK* (Ljubljana, 1981; Obdobja 2), 421–439.

Do podobnih presenetljivih raziskovalnih rezultatov smo prišli tudi ob analizi strokovnega izrazja in strokovnega upovedovanja v prvih tiskanih delih s področja sadjarstva²¹ že iz časa po Kopitarjevi slovnici. To dejstvo kaže poudariti, ker obravnavani deli delno že kažeta »nov obraz« terminologije in skladijskega izražanja. Terminološko besedje je že prečiščeno po purističnih načelih, zajeto iz govorne rabe, tvorjeno po ustreznih besedotvornih vzorcih, skladijski kalki so že izločani.

Delo U. Jarnika in F. Pirca je uspešen korak naprej; zavestno teži k zajetju izvirnega domačega izrazja, kar so nadalje posebej gojile in pospeševale Bleiweisove Novice (1845–1902). Ob tej priložnosti omenimo tudi Bleiweisov osebni strokovni doprinos na področju živinozdravilstva,²² spomnimo se Vrtočeve Kmetijske kemije (1847, ponatis 1856), posebej njegove Vinoreje (1844) z značilnim narodnostno-prebudniškim uvodom, ki razodeva povsem nov duh mišljenja. Strokovno delo postaja v službi prebujanja narodove zavesti prav tako važno kot časnikarstvo in leposlovje.

Vsa druga polovica 19. stoletja po letu 1848 je v znamenju oblikovanja, razvijanja knjižnih zvrsti – tako na področju družbenih ved kot kmetijstva, obrti in trgovine. Prizadevanja za uravnotežen zvrstni razvoj skupnega slovenskega knjižnega jezika morajo biti sistematičen predmet raziskovanja in pravičnega vrednotenja. Njegov »delokrog« se je širil. Leta 1872 izide zanimivo delo F. Kočevarja–Žavčanina, Kupčija in obrtnija (Celovec: MD),²³ proti koncu stoletja pa se je že J. E. Krek posvečal obravnavi družbenih vprašanj in ustvarjal osnovno izrazje družboslovja.²⁴

Vsekakor smo ob presoji teh vprašanj dolžni podčrtati, da je prav kmetijska stroka z naravoslovjem v tvorbenem pogledu prva dosegla ustrezno raven in tako bistveno prispevala k uravnoteženemu besedotvornemu terminološkemu razvoju drugih jezikovnih zvrsti slovenskega knjižnega jezika v 19. stoletju. Kam je pripeljal razvoj, kako so se oblikovale terminologije posameznih strok, je delno razvidno tudi iz Cigaletove Znanstvene terminologije s posebnim ozirom na srednja učilišča (Ljubljana, 1880), predvsem pa iz vrste strokovnih besedil tega obdobja.

Tudi stroka je veliko ukvarjal s strokovnim izrazjem (gl. bibliografijo). Delo J. E. Kreka je zanimivo tudi v strokovno-slovnici, kjer ni samo besedni korpus slovnice, je pa matrike izdeloval kot svetovalec, prvi ocenjevalec ali izpovednik stroka.

Papir je zelo star izdelan. Knjigi so poznali ročno izdelani papir že l. 49 p. n. št. V Evropi se začne ročno izdelava l. 12. stoletju v Španiji, od koder se v naslednjih stoletjih prenese v Italijo, Francijo, Nemčijo, Švico, Anglijo in 1498 v Avstrijo. Lekcionar Cigaletove znanstvene terminologije pravi, da se je papir na slovenskih tleh začel ročno izdelovati l. 1572, ko je bil izdelan v Ljubljani. V 17. stoletju je začel delovati papirni mlin (to je mlin za izdelavo papirne mase) v Ljubljani, prvi papirni mlini pa so bili v Celovcu, Ptujem, Mariboru, Kranju, Gorici in drugih krajih.

²¹U. JARNIK, *Sadjereja* (1817), F. PIRC, *Krajnski Vertnar* (1835, 1845); A. M. SLOMŠEK, *Blaže ino Nežica v nedelski šoli* (Celje, 1842).

²²J. BLEIWEIS, *Živinozdravilstvo* (Ljubljana, 1845).

²³F. KOČEVAR–ŽAVČANIN je tudi prvi razmišljal in pisal o socialnih vprašanjih (Socialno vprašanje, *Slovenski Narod* 1870, št. 80–86, 88), kjer je nedvomno iskati terminološke osnove za to stroko.

²⁴O tem glej prispevek M. OROŽEN, *Krekov časnikarski jezik, Krekov simpozij v Rimu* (Celje: MD, 1992), 30–44.

SUMMARY

The paper, presented on the occasion of the 200th anniversary of the development of the Slovene agricultural periodicals, is devoted to questions of the formation of terminology and the manner of syntactic expression in this type of language.

It is discovered that in this profession (as well as in folk medicine) the terminological bases are old and original. Their origin is in the Common Slavic lexicon (consisting of approximately 2,000 expressions). After the migrations (5th 6th cc.) in the new Slovene linguistic territory the terminology grew out of these bases in accord with the word formational (as well as metaphorical) characteristics of the Slovene "popular language." Borrowing or adaptation from other languages in this area is less significant than in other occupations (ritual, administrative, craft, mercantile terminology).

Translators, adapters and authors of the first professional works in this area consciously built upon these bases. Enlightenment era writers at the end of the 18th c. (M. Pohlin, J. Goličnik, V. Vodnik) and at the beginning of the 19th c. (A. M. Slomšek, U. Jarnik, F. Pirc, J. Bleiweis, J. Vrtovec and others) promoted purism in word formation and syntax in this field. They significantly raised the level of technical expression in comparison with other fields in the first half of the 19th c. A typology of technical terms from the first manuals for fruit growing (V. Vodnik's *Velika pratika*, 1797; U. Jarnik's *Sadjereja*, 1817; F. Pirc, *Krajnski Vertnar*, 1835, 1845) and beekeeping (J. Goličnik, *Popolnoma podvučenje za vse čebelarje*, Celje 1792 and P. Dajko, *Čbelarstvo*, Gradec 1830).